

7. Рекомендації про порядок ведення претензійної та позовної роботи на підприємстві, в установі, організації: Затв. наказом Міністерства юстиції України №2 від 15.01.96 р. // “ЛІГА –ЗАКОН”.

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПУ ДИСПОЗИТИВНОСТІ В ПРОЦЕСІ РОЗГЛЯДУ ГОСПОДАРСЬКИМ СУДОМ СПРАВ ПРО БАНКРУТСТВО

Петросян Ані Мкртичівна

студентка юридичного факультету

Державного ВНЗ «Національний гірничий університет»

Принципи господарського судочинства – це його фундаментальні положення, основоположні правові ідеї, які містяться в нормах господарського процесуального законодавства та які визначають систему організації господарського суду, його діяльність з метою прийняття законних та обґрунтованих рішень і особливості процесуальної діяльності інших учасників процесу. Значення принципів господарського судочинства полягає у тому, що вони є орієнтиром у нормотворчій діяльності при вдосконаленні господарського процесуального законодавства; дають змогу господарському суду забезпечити правильне з’ясування господарського процесуального законодавства та застосування його згідно з дійсним смислом не тільки при розгляді справи у місцевому господарському суді, а також при перегляді справи в апеляційному, касаційному провадженні, у Верховному Суді України та за нововиявленими обставинами. Серед принципів господарського судочинства одним з найважливіших принципів є принцип диспозитивності, який називають головною засадою, що рухає судочинство. Цим обґрунтовується актуальність та необхідність дослідження.

Особливості реалізації принципу диспозитивності в процесі розгляду господарським судом справ про банкрутство досліджувалися багатьма науковцями, серед яких можна зазначити таких як: І. А. Балюк, О. А. Беляневич, К. М. Біда, І. А. Васильєв, Р. Е. Гусалян, Л. М. НІКОЛЕНКО, Д. М. Притика, В. Ф. Тараненко, Г. П.Тимченко та інші.

Мета даної роботи є з’ясування особливостей принципу диспозитивності та його реалізації при розгляді господарським судом справ про банкрутство.

Диспозитивність як принцип права надає можливості учасникам господарського процесу і в першу чергу сторонам розпоряджатися своїми матеріальними і процесуальними правами, активно впливати на процес із метою захисту своїх прав і інтересів[1, с. 23].

Г. Тимченко вважає, що диспозитивність необхідно розглядати не тільки як принцип права, а і як якість, властивість, що внутрішньо притаманна цивільному процесу, його характерну рису [2, с. 214].

Господарський процес має тенденцію зближення його процесуальної форми з цивільним процесом, а тому склади принципів господарського та цивільного процесів в основному співпадають. У принципах господарського

процесуального права концентруються погляди законодавця на характер та зміст сучасного судочинства по розгляду та вирішенню господарськими судами спорів, віднесених до їх ведення.

Принцип диспозитивності визначає рух процесу у справі, перехід його з однієї стадії в іншу. Норми права, які розкривають дію цього принципу, спрямовані на регулювання порядку порушення справи, її розгляду, оскарження судових актів, а також виконання рішення господарського суду залежно від волі сторін. Здійснення диспозитивних дій сторін відбувається через вибір певного варіанта поведінки, тобто сторони вирішують: здійснювати чи не здійснювати процесуальне право, розпоряджатися ним чи ні.

Розгляд справ про банкрутство в Україні здійснюється господарськими судами у порядку провадження, передбаченому ГПК України з урахуванням особливостей, встановлених Законом України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» (далі — Закон). У зв'язку з цим принцип диспозитивності як один із принципів господарського процесуального права отримує відображення у провадженні у справах про банкрутство.

Більшість дослідників процесуального права вважають, що зміст принципу диспозитивності складають такі основні елементи:

порушення цивільної (господарської) справи в суді;

визначення характеру і обсягу позовних вимог і заперечень, можливості їх зміни;

розпорядження матеріальними правами і процесуальними засобами їх захисту (відмова від позову, визнання позову, укладення мирової угоди);

порушення апеляційного та касаційного провадження, постановка питання про перегляд рішення за нововиявленими обставинами;

вимога примусового виконання судового акта у цивільній (господарській) справі [3, с. 53].

Розглянемо особливості реалізації у провадженні у справах про банкрутство окремих процесуальних прав, що складають зміст принципу диспозитивності.

Про диспозитивність свідчить, у першу чергу, право кредиторів ініціювати порушення провадження у справі про банкрутство. Ініціаторами провадження у справі, крім кредиторів, які мають грошові вимоги до боржника, можуть бути органи державної податкової служби та інші державні органи, що здійснюють контроль за правильністю та своєчасністю справляння страхових внесків на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, податків і зборів (обов'язкових платежів).

Незважаючи на певні зовнішні відмінності заява кредитора у процедурах банкрутства є схожою з поданням позову, оскільки обидва процесуальних інститути являють собою засіб захисту суб'єктивного права кредитора. Ця обставина була ще відмічена відомим російським дослідником Г. Ф. Шершеневичем, який підкреслював, що заява з конкурсними вимогами має

значну схожість з поданням позову [4, с. 385].

Слід зазначити, що, порівняно з позовним провадженням, сторони у справі про банкрутство не наділені окремими процесуальними правами. Так, вони не можуть передати вирішення справи на розгляд третейського суду. Не передбачена Законом альтернативна підсудність для розгляду справ про банкрутство. Кредитор у заяві про порушення справи не може об'єднати свої майнові вимоги до боржника з немайнровими вимогами.

Існують особливості при повторному ініціюванні кредитором питання про порушення провадження у справі про банкрутство стосовно того ж самого боржника. Так, у позовному провадженні при вирішенні питання про допустимість повторної подачі позовної заяви суд враховує зміст предмета і підстав позову. У справах про банкрутство повторна заява ініціюючого кредитора має ґрунтуватися на інших грошових зобов'язаннях, якщо існує ухвала суду про затвердження мирової угоди або припинення провадження у справі з інших підстав.

Закон передбачає право кредитора, вимоги якого забезпечені заставою, заявити вимоги до боржника в частині, не забезпеченій заставою. Такий кредитор також має право заявити вимоги на суму різниці між розміром вимоги та виручкою, яка може бути отримана при продажі предмета застави, якщо вартість предмета застави недостатня для повного задоволення його вимоги.

Відповідно до ст. 7 Закону заява про порушення справи про банкрутство, крім кредиторів, може бути подана і самим боржником.

Боржник має право подати у господарський суд заяву про своє банкрутство, якщо він передбачає, що грошові зобов'язання перед кредиторами не зможуть бути виконані в установлені строки. В інших випадках боржник має не право, а обов'язок подати заяву про своє банкрутство. Обов'язок з подачі заяви виникає у боржника, зокрема, у випадку, якщо задоволення вимог одного чи кількох кредиторів призведе до неможливості виконання боржником грошових зобов'язань перед іншими кредиторами. Такий обов'язок виникає у боржника, також, якщо уповноважений орган боржника прийняв рішення про звернення у господарський суд із заявою про порушення справи про банкрутство. Крім цього, боржник зобов'язаний звернутися в суд із заявою, якщо при ліквідації боржника не у зв'язку з процедурою банкрутства встановлена неможливість задоволення вимог кредиторів у повному обсязі.

Обов'язок боржника — подати заяву про своє банкрутство, спрямований в першу чергу на захист вимог кредиторів, і тому боржник не має права відмовитися від такої заяви. Якщо боржник звернеться до господарського суду із заявою про відкликання своєї заяви про порушення справи про банкрутство, суд не має приймати відмову боржника, оскільки це суперечитиме закону і потягне порушення прав інших осіб, насамперед — кредиторів.

Інша правова ситуація виникає, коли боржник реалізує своє право на подачу заяви про визнання себе банкрутом. Очевидно, і в такому випадку господарський суд, забезпечуючи публічний інтерес, не повинен приймати відмову від заяви про порушення справи про банкрутство, якщо така заява надійшла після винесення ухвали суду про порушення провадження у справі.

Правові наслідки застосування процедур банкрутства є істотними, а тому не можна відновити попередній стан без спричинення шкоди кредиторам та іншим учасникам провадження у справі [5, с. 144].

Боржник у справі про банкрутство не наділений правом пред'явити кредитору зустрічні вимоги. Проте Верховний Суд України у своїй постанові від 29 березня 2005 р. у справі 5/143б/53б зазначив, що Закон не містить прямої заборони щодо погашення вимог кредиторів шляхом проведення зарахування зустрічних вимог [6, с. 36]. Незважаючи на наявність такої правової позиції питання про можливість зарахування зустрічних вимог боржника в процесі розгляду справи про банкрутство на даний час є дискусійним.

Вітчизняна правова система не передбачає наділення господарського суду правом на порушення провадження у справі про банкрутство за власною ініціативою. Даний факт свідчить про перевагу диспозитивних начал у законодавстві про банкрутство.

У позовному провадженні позивачі широко використовують положення ст. 22 ГПК України, згідно з якою позивач має право при розгляді справи судом першої інстанції до прийняття рішення змінити підстави або предмет позову, збільшити чи зменшити розмір позовних вимог, відмовитись від позову. Відповідне процесуальне право нерідко намагаються використати кредитори при розгляді судом їх вимог у процедурах банкрутства. Ініціюючий кредитор не може бути обмежений у здійсненні його процесуальних прав, зокрема щодо збільшення розміру заявлених вимог. Так, у ст. 11 Закону передбачено, що кредитор, за заявою якого порушено провадження у справі про банкрутство, має право заявити додаткові майнові вимоги до боржника у межах строку, встановленого у ст. 14 Закону.

Відповідно до ч. 1 ст. 14 Закону конкурсні кредитори зобов'язані подати до господарського суду письмові заяви з вимогами до боржника, а також документи, що їх підтверджують. Подані протягом тридцяти днів заяви конкурсних кредиторів фактично розглядаються господарським судом після закінчення зазначеного строку. У зв'язку з цим, якщо кредитор у засіданні господарського суду заявить про збільшення розміру своїх вимог, ці вимоги будуть заявлені вже по закінченні встановленого Законом строку. Очевидно, для забезпечення рівності прав кредиторів і подальшого справедливого розподілу ліквідаційної маси кредитори, які заявили про збільшення розміру своїх вимог після закінчення строку на їх подання, не повинні мати переваг перед кредиторами, які подали свої заяви у встановлений Законом строк.

Відповідно до вимог Закону ініціюючий кредитор має право надати кошти для проведення аудиту за відсутності у боржника коштів для проведення аудиту після порушення справи про банкрутство або не погодитись на це.

Однією з особливостей провадження у справі про банкрутство є те, що воно порушується за ініціативою окремого кредитора, а продовжується — незалежно від його волі. Ініціюючий кредитор не має перед іншими кредиторами переваг ні матеріального, ні процесуального характеру. Кредитори можуть реалізовувати свої права у справі про банкрутство одноосібно. Однак найбільш важливі питання вирішуються колегіальними органами кредиторів —

зборами та комітетом кредиторів. Це істотно обмежує свободу дій окремих кредиторів. Вибір процедур банкрутства господарським судом не залежить від думки ініціюючого кредитора, а в окремих випадках — від волі більшості кредиторів. На відміну від позовного провадження, у справі про банкрутство суд не з'ясовує у ініціюючого кредитора його ставлення до заявлених вимог (підтримує він свої вимоги чи ні). У цьому немає необхідності, оскільки рішення у справі про банкрутство приймається за іншим принципом, який не пов'язує прийняття рішення з позицією ініціюючого кредитора.

Кредитор у справі про банкрутство не позбавлений права зменшити розмір своїх вимог до боржника у процесі розгляду господарським судом заяви про визнання його вимог. Таке зменшення вимог, очевидно, є можливим і після включення визнаних вимог кредитора до реєстру, зокрема, якщо частина суми заборгованості списана органами державної податкової служби відповідно до вимог чинного законодавства.

Законом передбачена можливість відкликання ініціюючим кредитором заяви про порушення справи про банкрутство до опублікування в офіційному друкованому органі відповідного оголошення. Заява ініціюючого кредитора може бути відкликана також, якщо протягом встановленого ст. 14 Закону строку до суду не надійшло заяв інших кредиторів з вимогами до боржника.

Існує принципова різниця між відмовою від вимог у позовному провадженні і у справі про банкрутство. Відмовляючись від позову, позивач відмовляється від матеріально-правових вимог до відповідача, обґрунтованість і правомірність яких мав перевірити суд у процесі розгляду справи. У справі про банкрутство кредитор відмовляється від вимоги, встановленої судом та включеної до реєстру вимог кредиторів.

На практиці відмова кредитора від заявлених вимог, як правило, зумовлена наявністю домовленостей боржника та кредитора щодо надання відстрочки (розстрочки) платежів, новації зобов'язань чи заліку зустрічних вимог. Проте, за змістом Закону, після виявлення кредиторів боржника судом такі домовленості між боржником та окремим кредитором є недопустимими, оскільки зачіпають права та інтереси інших учасників провадження у справі про банкрутство.

Дії державного органу, який здійснює контроль за правильністю та своєчасністю справляння обов'язкових платежів, мають відповідати публічним інтересам. Вимагаючи визнання боржника банкрутом у зв'язку з невиконанням ним обов'язків зі сплати податків і зборів, орган стягнення виконує публічну функцію. Відмова державного органу від вимог чи від заяви про порушення провадження у справі про банкрутство не відповідає державним та суспільним інтересам.

Закон наділяє кредиторів правом вибору процедури банкрутства боржника, який здійснюється першими зборами кредиторів. Зазначене рішення відповідно до ст. 16 Закону приймається більшістю голосів кредиторів. При цьому кожен з кредиторів має на зборах кредиторів кількість голосів, пропорційну сумі його вимог та кратну тисячі гривень.

Диспозитивні права кредиторів по вибору процедур банкрутства не

обмежуються лише першими зборами кредиторів. У подальшому, в період розгляду справи господарським судом, кредитори, в особі комітету кредиторів, мають право клопотати перед господарським судом про припинення однієї судової процедури і перехід до іншої, про зміну арбітражного керуючого, підготовку та укладення мирової угоди. Комітет кредиторів має право також прийняти рішення про надання згоди на укладення арбітражним керуючим значних угод боржника чи угод боржника, щодо яких є заінтересованість.

Рішення про укладення мирової угоди від імені боржника у процедурах санації і ліквідації приймається арбітражним керуючим, який і підписує таку угоду. На думку В. Джуна, у процедурах санації і ліквідації повноваження боржника узурпуються арбітражним керуючим і це не може вважатися виявом волі самого боржника в особі власника його майна або суб'єктів корпоративних прав у статутному капіталі.

Господарський суд приймає рішення про застосування процедури санації боржника на підставі рішення комітету кредиторів про погодження кандидатури керуючого санацією, вибір інвестора (інвесторів), схвалення плану санації боржника. Таким чином, Закон не передбачає надання боржником згоди на застосування процедури санації. В. Джуна вважає, що ігнорування волі боржника у процесуальних механізмах ведення реорганізаційних процедур є суттєвою помилкою законодавця [7, с. 105].

Необхідно зазначити, що одним із проявів диспозитивності у процесі є право зацікавлених осіб на оскарження винесених у справі судових актів до інших судових інстанцій. Відповідними процесуальними правами наділяються і сторони в провадженні у справі про банкрутство.

ГПК України передбачає оскарження в апеляційному та касаційному порядку лише тих процесуальних актів у процедурі банкрутства, оскарження яких прямо передбачено у першому та в Законі. Очевидно, такий підхід зумовлений необхідністю забезпечення динаміки розгляду справи про банкрутство та додержання строків, визначених Законом для здійснення окремих судових процедур. Проте, в контексті забезпечення реалізації диспозитивних прав сторін, необхідно прямо передбачити можливість оскарження деяких інших судових актів у провадженні у справах про банкрутство, ніж визначених Законом. Відсутність можливості переглянути помилковий судовий акт обмежує право особи на судовий захист. Обов'язково має бути передбачено право кредитора на оскарження судового акта, винесеного за результатами розгляду господарським судом заяви кредитора з вимогами до боржника. Зазначений судовий акт фактично є рішенням господарського суду про визнання чи відхилення вимог кредитора.

Незрозумілою є позиція законодавця, який не передбачив можливості оскарження сторонами у справі і, зокрема боржником, постанови про визнання банкрутом. Попри прогалини у законодавстві, з метою реалізації учасниками провадження у справі своїх прав, судова практика дійшла висновку про можливість оскарження зазначених та ряду інших судових актів у справі про банкрутство.

Б. Поляков також звернув увагу на те, що в рамках процедури банкрутства

суддя може винести судові акти, ухвалення яких взагалі не передбачено законом, але які можуть суттєво зачіпати права учасників провадження та інших осіб. У зв'язку з цим він вважає, що може бути оскаржений будь-який судовий акт, навіть якщо його оскарження прямо не передбачено законом, якщо згідно з таким актом виникають, змінюються або припиняються майнові права будь-якої особи [8, с. 23].

Судова практика свідчить, що сторони досить часто зловживають своїми процесуальними правами. Деструктивні дії особи, яка бере участь у розгляді справи господарським судом, з метою впливу на правовий конфлікт, із використанням своїх процесуальних прав, у наукових дослідженнях отримали назву процесуальної диверсії [9, с. 104]. У справах про банкрутство такі деструктивні дії можуть здійснювати як боржник, так і кредитори. Найпоширенішою такою дією є оскарження ухвал, що не можуть бути оскаржені відповідно до процесуального закону в апеляційній або касаційній інстанції. Так, з метою гальмування руху справи про банкрутство боржником оскаржується ухвала про порушення провадження у справі, про відкладення розгляду справи та призначення наступного засідання суду. Такими ж деструктивними можуть бути дії кредиторів, які, маючи відповідний інтерес, оскаржують винесені у справі судові акти.

Провадження у справах про банкрутство має здійснюватись у межах встановлених законом процесуальних строків, а тому важливим є дотримання динаміки руху цього процесу. Постійне оскарження судових актів у справі може істотно вплинути на дотримання прав та законних інтересів учасників судового процесу.

В інформаційному листі Верховного Суду України від 10 вересня 2008 р. № 3.2.-2008 за підписом голови Судової палати у господарських справах, звертається увага на поширення практики подання сторонами у справі апеляційних та касаційних скарг на ухвали господарського суду, які не може бути оскаржено. Такі дії сторін у справі, як правило, спрямовані на затягування судового процесу і є порушенням приписів ст. 22 ГПК України. З метою запобігання відповідним порушенням вказаним інформаційним листом пропонується місцевому господарському суду відмовляти у прийнятті апеляційної скарги на ухвалу, яку не може бути оскаржено, з посиланням на частини першу та четверту ст. 106 ГПК України [10]. У разі подання касаційної скарги на ухвалу місцевого або апеляційного господарського суду, яку не може бути оскаржено, пропонується місцевому або апеляційному господарському суду, до якого надіслано скаргу, відмовляти у її прийнятті з посиланням на частини першу та четверту статей 111, 113 ГПК України. Зазначені процесуальні дії, відповідно до інформаційного листа, мають оформлятися ухвалою суду. Суддям та учасникам судового процесу зрозуміле прагнення Судової палати у господарських справах Верховного Суду України сприяти динамічному руху судового процесу та запобігти його затягуванню з боку сторін, які недобросовісно користуються належними їм процесуальними правами.

Однак процесуальні дії господарського суду, пов'язані з прийняттям до

провадження апеляційних та касаційних скарг, мають ґрунтуватися виключно на нормах процесуального закону. ГПК України передбачає подання апеляційної та касаційної скарг, адресованих відповідному апеляційному чи касаційному суду через господарський суд, який прийняв оскаржуваний судовий акт. Право вирішувати питання про наявність підстав для прийняття до розгляду апеляційної скарги надано виключно апеляційному суду, а касаційної скарги — відповідному касаційному суду. За таких обставин місцевий господарський суд не має правових підстав для винесення ухвали про відмову у прийнятті апеляційної або касаційної скарги, як не має таких підстав для відмови у прийнятті касаційної скарги апеляційний суд.

Цілком очевидно, що тільки робота законодавця по вдосконаленню господарського процесуального законодавства може усунути ті недоліки, які на даний час дають можливість сторонам недобросовісно користуватися належними їм процесуальними правами. Особливо актуальною є необхідність вдосконалення відповідних процесуальних норм, що регулюють оскарження судових актів у справах про банкрутство, з урахуванням встановлених Законом строків для здійснення окремих судових процедур.

Виходячи з вищевказаного можна зробити такий висновок:

- оскільки розгляд справ про банкрутство здійснюється у порядку провадження, передбаченому ГПК України, з урахуванням особливостей, встановлених спеціальним Законом, то принцип диспозитивності отримує відображення і в провадженні у справах про банкрутство;

- на зміст диспозитивних прав кредиторів впливає наявність повноважень у колективних органів кредиторів (зборів та комітету кредиторів), а також наявність процесуальної фігури арбітражного керуючого;

- особливістю дії принципу диспозитивності у провадженні у справах про банкрутство є його певна обмеженість процесуальних прав сторін, порівняно з позовним провадженням, зумовлених, насамперед, конкурсним характером провадження у справі про банкрутство. Крім цього, при розгляді справи про банкрутство зачіпаються не лише приватноправові, а й публічно-правові інтереси;

- надання сторонам та іншим учасникам провадження у справі про банкрутство права на оскарження більшості судових актів не має створювати істотних перешкод для здійснення розгляду справи про банкрутство та застосування судових процедур у межах строків, визначених Законом.

Тому, актуальним залишається необхідність внесення змін до процесуального законодавства щодо визначення кола судових актів, які підлягають оскарженню у справі про банкрутство, та скорочення строків розгляду апеляційних і касаційних скарг у таких справах.

Науковий керівник: к.ю.н., старший викладачка кафедри цивільного та господарського права Ільющенко Ганна Володимирівна

Список використаних джерел:

1. Господарський процес. Практикум : навчальний посібник / В. І. Горевий, А. М. Куліш, В. Д. Чернадчук. – 3-тє видання, виправлене і доповнене. – Суми

: Сумський державний університет, 2013. – 308 с.

2. Тимченко Г. П. Поняття диспозитивності у цивільному процесуальному праві / Г. П. Тимченко // Вісник господарського судочинства. — 2003. — № 3.

3. Васильєв С. В. Хозяйственное судопроизводство Украинцыц : учеб. пособ. / С. В. Васильев. — 2-е изд., перераб. и доп.— Х. : Успада, 2004. — 408 с.

4. Шершеневич Г. Ф. Конкурсний процес / Г. Ф. Шершеневич. — М. : Статут, 2000. — 477 с. (Классика российской цивилистики).

5. Химичев В. А. Осуществление и защита гражданских прав при несостоятельности (банкротстве) / В. А. Химичев. — М. : Волтерс Клувер, 2006. — 240 с.

6. Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» з постатейними матеріалами судової практики Верховного суду України та Вищого господарського суду України. — К. : Юрінком Інтер, 2007. — 304 с.

7. Джунь В. В. Інститут неспроможності: світовий досвід розвитку і особливості становлення в Україні : монографія / В. В. Джунь. — 2-ге вид. — К. : Юридическая практика, 2006. — 384 с.

8. Поляков Б. М. Оскарження судових актів у процедурі банкрутства / Б. М. Поляков // Вісник господарського судочинства. — 2004. — № 1. — С. 23—27.

9. Смітюх А. Щодо змісту поняття «Процесуальна диверсія» / А. Смітюх // Підприємництво, господарство і право. — 2006. — Ч. 2. — С. 103—105.

10. Господарський процесуальний кодекс України // ВВРУ. — 2001. — № 36. — Ст. 111.

ГОСПОДАРСЬКІ ОБ'ЄДНАННЯ ЯК КОРПОРАТИВНІ УТВОРЕННЯ

Рева Альона Вадимівна

*студентка юридичного факультету
ДВНЗ «Національний гірничий університет»*

Серед учасників відносин у сфері господарювання помітне місце посідають господарські об'єднання, утворення яких супроводжують процеси конкуренції, централізації та децентралізації капіталу. Такі об'єднання є одним з механізмів забезпечення економічного зростання, відіграють провідну роль у реалізації широкомасштабних проектів, розвитку науково-технічного прогресу. Існування господарських об'єднань в Україні породжене об'єктивними процесами консолідації капіталу і концентрації виробництва, проте правове регулювання організації та діяльності об'єднань у різних сферах та галузях господарювання залишається неадекватним історичним та економічним умовам, в яких ці об'єднання працюють.

Проблемні питання правового забезпечення статусу і діяльності господарських об'єднань привертала увагу багатьох науковців, серед яких, зокрема О.В.Джуринський [1], І.М.Кравець [2], В.С.Щербина [3] та ін., але